

Student
Journal of
Social **S**ciences

სტუდენტთა უურნალი
სოციალურ მეცნიერებებში
#19, თებერვალი, 2022

არასრულწლოვან შეზღუდული შესაძლებლობების მქონე პირთა დედების
გამონვევები (თბილისის მაგალითზე)

ლელა ქოროღლიშვილი
მარიამ ქარქაშაძე

სოციალური მუშაობის საბაკალავრო პროგრამა
სოციალურ და პოლიტიკურ მეცნიერებათა ფაკულტეტი
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

E-mail: leluka.koroghlishvili@gmail.com
marikarkashadze@gmail.com

აბსტრაქტი

საქართველოში, ისევე, როგორც მსოფლიოს თითქმის ყველა ქვეყანაში, უამრავი შებლუდული შესაძლებლობის მქონე პირი ცხოვრობს, რომელთა დიდ ნაწილს არასრულწლოვნები წარმოადგენენ. ბუნებრივია, სხვადასხვა ტიპის შებლუდების მქონე ადამიანები ჩვენი საზოგადოების განუყოფელ, სრულფასოვან ნაწილს შეადგენენ, რომელთაც როგორც განათლების მიღება და კარიერული განვითარება, ისე მნიშვნელოვანი წვლილის შეტანა შეუძლიათ მრავალი სფეროს განვითარებაში. თუმცა, ძირითად შემთხვევებში, მათთვის, ისევე, როგორც მათი ოჯახის წევრებისთვის, რეალობა საკმაოდ მძიმე და სტრესულია. ჩვენი ქვეყნის მაგალითზე, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ქალებს, რომელთაც ჰყავთ არასრულწლოვანი შებლუდული შესაძლებლობების მქონე შვილი\შვილები, ხშირად დამოუკიდებლად, მარტო უწევთ არსებულ დაბრკოლებებთან გამკლავება. რა თქმა უნდა, ბევრ განსხვავებულ კონტექსტში, უამრავი გამოწვევა ახლავს თან შებლუდული შესაძლებლობების მქონე პირის დედობას. ეს შესაძლოა დაკავშირებული იყოს ისეთ ფაქტორებთან, როგორიცაა სოციალიზაცია, კარიერა, პირადი ურთიერთობები და სხვა. შესაბამისად, გარდა მიკრო და მეზო დონის თანადგომის ქსელისა (ოჯახი, მეგობრები, ნათესავები), აუცილებელია მაკრო დონის მხარდაჭერაც, რაშიც იგულისხმება სახელმწიფოს მზაობა ქალთა გაძლიერების მიმართულებით. კოვიდ-19-ის პანდემიამ მნიშვნელოვანი გავლენა მოახდინა თითოეული ინდივიდის ყოველდღიურ ცხოვრებაზე. შეიზღუდა სერვისების მიწოდება, შესაბამისად, ოჯახები დარჩნენ სხვადასხვა ტიპის დახმარების გარეშე, იკლო სოციალურმა ურთიერთობებმა, რამაც უფრო მეტად შეუწყო ხელი თემის მარგინალიზაციას. ამ ყველაფერიდან გამომდინარე, მნიშვნელოვანია დეტალურად შევისწავლოთ, თუ რა გამოწვევებსა და დაბრკოლებებს აწყდებიან შებლუდული შესაძლებლობის მქონე პირთა დედები.

კვლევის მიზანია თბილისში მცხოვრებ არასრულწლოვან შებლუდული შესაძლებლობების მქონე პირთა დედების ყოველდღიურ გამოწვევათა შესწავლა და ანალიზი.

მოკცემული ნაშრომი ეფუძნება თვისებრივი კვლევის მეთოდებს, კერძოდ:

1. სიღრმისეულ ინტერვიუს, რომელიც ჩატარდა თბილისში მცხოვრებ არასრულწლოვან შებლუდული შესაძლებლობების მქონე პირთა დედებთან.
2. დოკუმენტების ანალიზი, რომლის ფარგლებშიც გაანალიზდა ადგილობრივი პუბლიკაციები, რელევანტური კვლევები და სახელმწიფო ანგარიშები.

კვლევის შედეგად გამოვლინდა მრავალმხრივი გამოწვევები, რომლებსაც არასრულწლოვანი შებლუდული შესაძლებლობების მქონე პირების დედები აწყდებიან ყოველდღიურ ცხოვრებაში. ამაში იგულისხმება ისეთი გარემოებები, როგორიცაა სოციალიზაციის ნაკლებობა, საზოგადოებრივი წნეხი, ინდივიდუალურ საჭიროებებზე მოურგებელი სერვისები და არაადაპტირებული გარემო. ფსიქო-ემოციურობის თვალსაზრისით, საწყის ეტაპზე დედებში გამოიკვეთა ბავშვის მდგომარეობის მიღების სირთულე და შინაგანი ბრძოლა საკუთარ თავთან, რის გადალახვასაც თან ახლდა მორალური გაძლიერება და ბრძოლისუნარიანობის მატება. აღსანიშნავია, რომ COVID-19-ის პანდემიამ მათთვის მეტად გაამძაფრა როგორც მატერიალური, ისე ფსიქო-ემოციური მდგომარეობა.

საკვანძო სიტყვები: არასრულწლოვან შშმ პირთა დედები, სოციალიზაცია, არასრულწლოვან შშმ პირთა ინდივიდუალური საჭიროებები, შშმ ბავშვების გამონწვევები.

შესავალი

საკითხის აქტუალობა

საქართველოს კანონით შეზღუდული შესაძლებლობების მქონე პირთა შესახებ, შშმ პირი გახლავთ „ მყარი ფიზიკური, ფსიქიკური, ინტელექტუალური ან სენსორული დარღვევის მქონე, რომლის სხვადასხვა დაბრკოლებასთან ურთიერთქმედებამ შესაძლოა ხელი შეუშალოს საზოგადოებრივ ცხოვრებაში ამ პირის სრულ და ეფექტიან მონაწილეობას სხვებთან თანაბარ პირობებში“ (საქართველოს პარლამენტი, 2020, გვ.1). ამავე კანონის მეშვიდე მუხლის თანახმად, სახელმწიფომ მაქსიმალურად უნდა უზრუნველყოს შშმ ბავშვების საუკეთესო ინტერესების დაცვა, მათი უფლებების რეალიზება, დისკრიმინაციის დაუშვებლობა და საზოგადოებასთან სრულფასოვანი ინტეგრაცია. ადგილობრივი ბავშვის უფლებათა კოდექსის მიხედვით, არასრულწლოვნად ითვლება 18 წლის ასაკს მიუღწეველი ყველა პირი (საქართველოს პარლამენტი, 2019). გაეროს ბავშთა ფონდის მონაცემებით, მსოფლიოს მასშტაბით, დაახლოებით 240 მილიონ ბავშვს აქვს სხვადასხვა ტიპის შეზღუდვა. პროცენტული განაწილების თანახმად, 2-17 წლამდე ბავშვებში ყველაზე ხშირად (5%) ვლინდება ერთი, ან ერთზე მეტი ტიპის ფუნქციური დარღვევა, რაშიც იგულისხმება მოტორული, სენსორული, კოგნიტური, ემოციური და სხვა ტიპის შეზღუდვები (UNICEF, 2021). აქვე, საინტერესოა ის ფაქტიც, რომ შეზღუდული შესაძლებლობა ზრდის საზოგადოებისგან გარიყვისა და საჭიროებათა უგულებელყოფის შანსს. დაახლოებით 3-დან 1 შშმ ბავშვს, არ აქვს განათლების ხელმისაწვდომობა (Eberechukwu, 2018). რაც შეეხება საქართველოში არსებულ მდგომარეობას, 2014 წელს ჩატარებული მოსახლეობის საყოველთაო აღწერის შედეგების მიხედვით, რეგისტრირებულია 5,172 შშმ ბავშვი. ხოლო ჯანდაცვის სამინისტროს მონაცემებით, 2017 წელს რეგისტრირებულია გაორმაგებული რაოდენობა – 10,052 სოციალური დახმარების მიმღები შშმ ბავშვი (ინფორმაციის თავისუფლების განვითარების ინსტიტუტი, 2018). აუცილებლად უნდა აღინიშნოს, რომ ცხოვრების სხვადასხვა ეტაპზე ყველა ადამიანს სჭირდება გარკვეული ტიპის მხარდაჭერა, ეს შეიძლება იყოს როგორც ემოციური სახის, ისე ფიზიკური. პატრიარქალურ საზოგადოებაში არასამართლიანად ხდება როლების გადანაწილება, რის საფუძველზეც ხშირად ზრუნვას ქალის სოციალურ და ეკონომიკურ როლთან აკავშირებენ. იქიდან გამომდინარე, რომ მამაკაცთა დიდ ნაწილს არ გააჩნია საჭირო კომპეტენცია შშმ არასრულწლოვნის მოვლის კუთხით, უდიდეს პასუხისმგებლობას იღებს დედა. მეტიც, გარდა ზრუნვასთან დაკავშირებული ტრადიციული აქტივობების შესრულებისა, ხშირად მათ უწევთ „სპეციალიზებული“ ცოდნის შეძენა (გოგბერაშვილი, შშმ ბავშვის დედად ყოფნა- ზრუნვა, როგორც ბრძოლა, 2019). მამაკაცები ქალებთან შედარებით მენტალურად უფრო სუსტები და ემოციურად მონყვლადები არიან, ხშირად ისინი ვერ უძლებენ დიაგნოზის გაგებასთან დაკავშირებულ სტრესს და თავს არიდებენ შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე ბავშვის მშობლობას. მათ ასეთ გადანყვეტილებას კი ხელს უწყობს საზოგადოებაში ფესვგადგმული სტერეოტიპები, სირცხვილის გრძობა და სხვა მრავალი ფაქტორი, რაც ცნობიერად, თუ ქვეცნობიერად აიძულებს მათ უარი თქვან მშობლობაზე, ახალი ცხოვრება დაიწყონ და მთლიანი პასუხისმგებლობა ქალებს გადააბარონ. დედები კი სიცოცხლის ბოლომდე ძალისხმევას არ იშურებენ, საკუთარი შვილების

კეთილდღეობისთვის (გოგბერაშვილი & კარაპეტიანი, 2019). ამასთანავე, დედებს უნევთ გაუმკლავდნენ ისეთ გამონვევებს, როგორცაა სტიგმა, როგორც აგრესიული, ისე სიბრაღის სახით. არანაკლებ დისკომფორტს წარმოადგენს პოზიტიური დისკრიმინაცია, რაშიც იგულისხმება გადამეტებული ზრუნვა, პრივილეგიების მინიჭება და სხვა. საბოლოო ჯამში შეგვიძლია თამამად ვთქვათ, რომ საზოგადოების მხრიდან აგრესია, შეცოდება და ჭარბი ზრუნვა განაპირობებს დისკრიმინაციულ მიდგომებს, რაც იწვევს შშმ ბავშვების ექსკლუზიას (UNICEF, 2016). გარიყვას ხელს უწყობს ისიც, რომ ქვეყანაში მოქმედი შეფასების მოდელი ვერ აკმაყოფილებს შშმ პირთა საჭიროებებს. შეფასების სამედიცინო, იგივე ტრადიციული მოდელი ყურადღებას ამახვილებს ფიზიკურ შეზღუდულობასა და ნაკლებზე, რაც თავის მხრივ აფერხებს ინდივიდის პოტენციალისა და შესაძლებლობების რეალიზებას. სოციალური მოდელი კი ხელს უწყობს შშმ პირთა იდენტობის პოზიტიურ შეგრძობასა და საზოგადოებაში არსებული დამოკიდებულებითი ბარიერების მოხსნას (აბაშიძე, 2018).

ლიტერატურის მიმოხილვა და შშმ პირთა უფლებრივი მდგომარეობა

პატრიარქალურ საზოგადოებაში ქალის ცხოვრების ძირითად მისიას დედობა და ბავშვზე ზრუნვა წარმოადგენს, რომელიც დაკავშირებულია რიგ მორალურ ფაქტორებთან და ფიზიკურ პრომასთან. სიმონ დე ბოვუარი ჩაგვრის ფორმად მიიჩნევს „ქალური ბუნების“ მითის არსებობას, რომლის მიხედვითაც სულიერებასა და ბუნებასთან ქალი უფრო ახლოსაა, ვიდრე მამაკაცი. ეს კი კაცების მიერ ქალის კონტროლის კიდევ ერთ გზას წარმოადგენდა. ბოვუარის აზრით, ქალები დედობის გამო ორმაგად იჩაგრებიან, რადგან ბიოლოგიურად ორსულობის დროს კარგავენ საკუთარ თავზე კონტროლს და შემდგომში სოციალურად ბავშვის აღზრდის მოვალეობიდან გამომდინარე. ხშირად ჩვენს საზოგადოებაში ქალებს მხოლოდ დადებით მხარეებზე ესაუბრებიან და დედობასთან დაკავშირებულ სირთულეებს უგულებელყოფენ. სინამდვილეში კი რეალობა სულ სხვა რამეზე მიუთითებს. ბრაზი, წყენა, გადაღლილობა და უიმედობის განცდა- ეს მხოლოდ მცირე ნაწილია იმ უარყოფითი ემოციებისა, რაც დედობასთანაა დაკავშირებული. აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ ყველა ეს ემოცია გამძაფრებულად იგრძნობა შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე ბავშვების დედების ცხოვრებაში. რაც მრავალი ისეთი ფაქტორითაა განპირობებული, როგორცაა: საზოგადოების მხრიდან არაერთგვაროვანი აღქმა, საკუთარი ცხოვრების ფუნდამენტურად შეცვლა, პირადი ცხოვრების დაკარგვა, თანადგომის ქსელის არ არსებობა. მარტოხელა დედები კი ორმხრივი გამონვევების წინაშე დგანან. მათ ერთი მხრივ უნევთ ფინანსურ და მატერიალურ საკითხებზე ზრუნვა, ხოლო მეორე მხრივ ბავშვის აღზრდასთან დაკავშირებულ სირთულეებთან გამკლავება (Beauvoir, 2010). შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე ბავშვის დედობა ბევრ ბუნდოვან და გაურკვეველ ემოციასთანაა დაკავშირებული, დიაგნოზის გაგების მომენტიდან დაწყებული, რეალობის სწორად გააზრებით დამთავრებული. ელიზაბეტ კუბლერ-როსმა შემოგვთავაზა მოკვდინების 5 საფეხურიანი მოდელი. ესენია: უარყოფა, გაშმაგება-სიბრაზე, მორიგება- შეთანხმება, დეპრესია და მიღება- თანხმობა. პირველი არის უარყოფა, როდესაც ადამიანები საკუთარ თავებს ეუბნებიან, რომ ეს ფაქტი შეუძლებელია მათ ცხოვრებაში მომხდარიყო. კლიენტებისთვის რთულია უნარშეზღუდულობის აღიარება, ისინი თავებს უვარგისად და სუსტებად აღიქვამენ, რადგან საზოგადოებაში სადაც დომინანტია ლამაზი სხეული

იქ შეზღუდული შესაძლებლობა ნაკლად ითვლება. მეორე ეს არის გამმაგება-სიბრაზე თუ რატომ მაინცდამაინც მე? ადამიანების გაღიზიანება შესაძლოა გამოიწვიოს იმ ფაქტმა, რომ ვერ ერთვებიან ისეთ აქტივობებში, როგორშიც მათი მეგობრები, ახლობლები და შესაბამისად, უსამართლობის გრძობა ეუფლებათ. მესამე მორიგება- შეთანხმების ფაზა, როდესაც კლიენტი იაზრებს მის მდგომარეობას, უუნარობასა და ცდილობს სხვა ალტერნატივით ჩანაცვლებას. შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე ადამიანები ამ დროს ფიქრობენ, რომ მედიცინა უფრო განვითარდება, უკეთესობისკენ შეიცვლება მათი ცხოვრება და ეს ცვლილებები მათ ყოველდღიურობას გააუმჯობესებს. მეოთხე დეპრესია- ამ საფეხურზე კლიენტები აღარ უარყოფენ საკუთარ მდგომარეობას, იაზრებენ არსებულ მოცემულობას და ეცოდებათ საკუთარი თავი. ასევე, განიცდიან მომავლის დანაკარგებს. მეხუთე გახლავთ მიღება-თანხმობის ფაზა, როცა ადამიანებს გათავისებული აქვთ შეზღუდული შესაძლებლობის რაობა და ძალისხმევას არ იშურებენ, რომ ჩვეულ ცხოვრებას დაუბრუნდნენ (Gregory, 2021).

დღევანდელ ქართულ რეალობაში მოქმედებს ბავშვზე ზრუნვის სახელმწიფო პროგრამა, რომლის მიზანია შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე პირთა, სოციალურად დაუცველთა, ხანდაზმულთა და ოჯახურ მზრუნველობას მოკლებულ, მიუსაფარ და მიტოვების რისკის ქვეშ მყოფ ბავშვთა ფიზიკური და სოციალური მდგომარეობის გაუმჯობესება, საზოგადოებაში ინტეგრაციის ხელშეწყობა და ასევე, კრიზისულ მდგომარეობაში მყოფი ბავშვიანი ოჯახების დახმარება. მისი მთავარი ამოცანაა „ბავშვის უფლებათა კოდექსის“ დებულებების გათვალისწინება და შესაფერისი ღონისძიებების გატარება, რომლებიც ხელს შეუწყობენ ბავშვთა უფლებების დაცვასა და მათ მხარდაჭერას (საქართველოს მთავრობა, 2020). შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე ბავშვების ქვეპროგრამებში შედის: რეაბილიტაცია/აბილიტაცია, დღის ცენტრები, ბინაზე მოვლა და სპეციალიზებული საოჯახო ტიპის მომსახურება, რომელიც განვითარების ძიძმე და ღრმა შეფერხების მქონე ბავშვებისთვისაა განკუთვნილი. აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ წლების განმავლობაში პროგრამებისა და სერვისების საერთო მოცულობა გაიზარდა, მაგრამ მომსახურებების ხარისხი, მასში ჩართული ბენეფიციარების სიმწირე და გეოგრაფიული მოცვა კვლავ მნიშვნელოვან გამოწვევად დარჩა. სახელმწიფო ზრუნვის სააგენტო ნაკლებად არის ჩართული პროგრამების ზედამხედველობის პროცესში. მისი ფუნქცია მხოლოდ ვაუჩერის გაცემით და ბენეფიციართა ფორმალურ პროცედურებში ჩართვით შემოიფარგლება. ამასთანავე, სერვისების მნიშვნელოვანი ნაწილი მომსახურების სტანდარტის გარეშე ხორციელდება, რაც თავის მხრივ ართულებს, როგორც მომსახურების მიწოდების ხარისხს, ისე მის მონიტორინგს. წლების განმავლობაში საქართველოში შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე პირთა შეფასება სამედიცინო მოდელის მიხედვით ხდებოდა, რომელიც ვერ უზრუნველყოფდა შშმ პირთა საჭიროებების სრულფასოვნად დაკმაყოფილებას. 2020 წლიდან ამ მიმართულებით დაიწყო რეფორმების გატარება და სოციალურ მოდელზე გადასვლა, რომელსაც თან ახლდა გარკვეული სირთულეები და დაბრკოლებები (საქართველოს სახალხო დამცველი, 2020). საზოგადოებაში შეზღუდული შესაძლებლობების მქონე პირთა საკითხების აღქმა სამედიცინო და სოციალური მოდელის მიხედვით ხდება. სამედიცინო მოდელის მიხედვით შეზღუდული შესაძლებლობა დაკავშირებულია ადამიანის ფიზიკურ მდგომარეობასა და არა მის სოციალურ/გარემო ფაქტორებთან.

ცალსახაა ის ფაქტიც, რომ მკურნალობისა და პრობლემის დაძლევის გზები ერთი მიმართულებით ხორციელდება და ადამიანს გარემოსგან იზოლირებულად მკურნალობენ. აღნიშნული მოდელი ექიმსა და შშმ პირს შორის წარმოშობს ძალაუფლების არათანაბარ გადანაწილებას, რადგან საზოგადოებაში გავრცელებული სტერეოტიპული აზრიდან გამომდინარე, ექიმმა უფრო კარგად იცის პაციენტის საჭიროებები. შესაბამისად, ნაკლებად ითვალისწინებს პაციენტის ხედვას გადანაცვებულების მიღების პროცესში.

განხილულ საკითხებზე დაყრდნობით, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ სამედიცინო მოდელი არ არის სამართლიანი და ის ნაკლებად აძლევს შესაძლებლობას შშმ პირს, რომ განვითარდეს, მიიღოს განათლება, დასაქმდეს და საზოგადოებრივ ცხოვრებაში იყოს ჩართული, რადგან შშმ პირები ყოველთვის „ავად არ არიან.“

სოციალური მოდელის ფილოსოფია ეყრდნობა „უმცირესობათა ჯგუფის მოდელს“, რომელიც მიიჩნევს რომ საზოგადოებაში პრობლემის არსებობის შემთხვევაში უნდა შეიცვალოს თავად საზოგადოება. თუ ეტლით მოსარგებლე ადამიანი, ვერ იყენებს საზოგადოებრივ ტრანსპორტს, ის კი არ უნდა გავრიყოთ არამედ ავტობუსი უნდა მოვარგოთ მის საჭიროებებს. სოციალური მოდელი ხაზს უსვამს, იმ სოციალურ ფაქტორებს და ადამიანთა დამოკიდებულებას, რომელიც აფერხებს შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე ადამიანების საზოგადოებაში ინტეგრაციასა და ხელს უშლის მათი პოტენციალის რეალიზებას. ამგვარი შეფასების მოდელი ზრდის ჯგუფური იდენტობის პოზიტიურ შეგრძნებასა და ამაღლებს შშმ პირების თვითშეფასებას. ის ასევე ეფექტური მექანიზმია საზოგადოების ცნობიერების ასამაღლებლად, ბარიერების მოსახსნელად და პასუხისმგებლობის თანაბრად გადასანაწილებლად, რომ შეზღუდული შესაძლებლობა არ არის ინდივიდის ბრალეულობა და პასუხისმგებლობა საზოგადოებამაც უნდა აიღოს (ტატანაშვილი, 2019).

ევროპის რიგ სახელმწიფოებში გაეროს შეზღუდული შესაძლებლობების მქონე პირთა უფლებების კონვენციის იმპლემენტაციას ხელი შეუშალა ქვეყანაში მოქმედმა სამედიცინო მოდელმა. შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე პირთა ხსენებისას, საინტერესოა განვიხილოთ ხორვატიისა და საქართველოს მაგალითი. ვინაიდან, ორივე ქვეყანა გახლავთ განვითარებადი და ორივე შემთხვევაში კონვენციის ჩავარდნა განაპირობა შეუსაბამო შიდასაკანონმდებლო ჩარჩომ, რომელიც მიბმული იყო სამედიცინო მოდელთან და არ ითვალისწინებდა ადამიანის უფლებებზე დაფუძნებულ მიდგომას. საყურადღებოა ისიც, რომ ამ ქვეყნების შემთხვევაში პრობლემაა საზოგადოების ცნობიერების დონე, რომელიც აფერხებს შშმ პირების ინკლუზიას. რაც შეეხება განვითარებული ქვეყნების, შვედეთისა და პოლანდიის შემთხვევებს, სადაც მოქმედებს პრინციპი პაციენტიდან მოქალაქეობამდე (“From patient to citizen”) შშმ პირები აღიქმებიან საზოგადოების სრულფასოვან მოქალაქეებად, მთავარი აქცენტი საზოგადოებისა და სოციალური გარემოს პასუხისმგებლობაზე კეთდება. ეს გახლავთ დახვეწილი, საერთაშორისო სტანდარტებზე მორგებული კანონმდებლობა, რომელიც ხელშემწყობია სოციალური მოდელის წარმატებით დანერგვის (აბაშიძე, 2018).

მსოფლიოს მასშტაბით მცხოვრები შშმ პირები და მათი მშობლები ცხოვრების მანძილზე მრავალ დაბრკოლებას აწყდებიან. აღსანიშნავია, რომ საქართველოში შშმ პირთა შესახებ ინფორმირებულობის დონე ბოლო წლების განმავლობაში საგრძნობლად ამაღლდა, ამას ადასტურებს ისიც, რომ 2020 წლის კვლევის თანახმად, გამოკითხულთა თითქმის 73% თავს

კომფორტულად გრძნობს შშმ პირებთან მუშაობისას, ხოლო 72% მიიჩნევს, რომ შშმ პირების წარმომადგენლობის მხარდაჭერა მმართველობის ყველა დონეზე უნდა წარიმართოს (United Nations Organization, 2020). თუმცა, მიუხედავად ამისა, ყოველდღიურ ცხოვრებაში როგორც შშმ პირები, ისე მათი მშობლები კვლავ ხდებიან საზოგადოებრივი წნეხისა და დისკრიმინაციული დამოკიდებულების მსხვერპლნი. აღნიშნული პრობლემა თავს იჩენს არა მხოლოდ საქართველოში, არამედ მსოფლიოს მრავალ ქვეყანაში, ბუნებრივია, სხვადასხვა დონით. საუდის არაბეთში ჩატარებული კვლევის მიხედვით, რომელიც შშმ ბავშვებისა და მათი დედების პრობლემებს შეისწავლიდა, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ დისკრიმინაციის ისეთი ფორმა, როგორცაა დაუნიებული მზერა, ისეთივე უარყოფით გავლენას ახდენს მსხვერპლებზე, როგორც გადამეტებული ზრუნვა და შეცოდება (Mandy, Madi, & Kay, 2019). აღსანიშნავია, რომ 2014 წელს საქართველოსა და ევროკავშირის შორის გაფორმდა სავიზო რეჟიმის ლიბერალიზაციის სამოქმედო გეგმა, რომლის საფუძველზეც საქართველოს ხელისუფლებამ დისკრიმინაციასთან ბრძოლის მექანიზმის შექმნის ვალდებულება აიღო. აღნიშნული კანონით განისაზღვრება როგორც დისკრიმინაციის ცნება, ასევე, მასში ჩამოთვლილია ის ძირითადი ნიშნები, რომელთა საფუძველზეც იკრძალება იგი. კანონი სხვა დაცულ სფეროებთან ერთად პირდაპირ მიუთითებს შებლუდულ შესაძლებლობებზე და განსაზღვრავს დისკრიმინაციის სახეებს- პირდაპირსა და ირიბს (საქართველოს ახალგაზრდა იურისტთა ასოციაცია, 2020). კანონის თანახმად, დისკრიმინაციის აღმოფხვრისა და თანასწორობის უზრუნველყოფაზე ზედამხედველობას ახორციელებს საქართველოს სახალხო დამცველი, რომლის სხვადასხვა ფუნქცია-მოვალეობებიდან ერთ-ერთია შეისწავლოს დისკრიმინაციის ფაქტი როგორც განცხადების ან საჩივრის არსებობისას, ისე საკუთარი ინიციატივით და გასცეს შესაბამისი რეკომენდაცია. ასევე, განახორციელოს ღონისძიებები დისკრიმინაციის საკითხზე საზოგადოების ცნობიერების დონის ასამაღლებლად (საქართველოს პარლამენტი, 2014).

არანაკლებ მნიშვნელოვანი საკითხია ქვეყანაში არაადაპტირებული გარემოს არსებობა, რაც ხელს უშლის როგორც შებლუდული შესაძლებლობის მქონე ბავშვების, ისე ზრდასრულებისა და მათზე მზრუნველი პირების სოციალიზაციის პროცესს. საქართველოს კანონის თანახმად, რომელიც შშმ პირთა უფლებებს ეხება, სახელმწიფო ვალდებულია ხელი შეუწყოს უფლებამოსილ ორგანოებს, თავიანთი კომპეტენციის ფარგლებში შებლუდული შესაძლებლობის მქონე პირის დამოუკიდებელი ცხოვრებისთვის საჭირო სერვისების, სტანდარტების, რეგულაციების შემუშავებასა და დანერგვას. აღნიშნული აუცილებელია, ვინაიდან უზრუნველყოფილი იყოს შშმ პირთა დამოუკიდებელი ცხოვრებისთვის აუცილებელი პრაქტიკული ბარიერების, წინააღმდეგობებისა და სტერეოტიპების აღმოფხვრა. ამავე კანონში განხილულია შშმ პირებისთვის ადაპტირებული გარემოს საკითხი. ერთ-ერთი (ვ) პუნქტის თანახმად, სახელმწიფო ვალდებულია შშმ პირებისთვის უზრუნველყოს: „ფიზიკური გარემოს, შენობა-ნაგებობის, გზის, ტრანსპორტის, ინფორმაციის, საცხოვრებელი სახლის, სამედიცინო დაწესებულების, სამუშაო ადგილის, კომუნიკაციის ტექნოლოგიისა და სისტემის, საზოგადოებისათვის ღია ობიექტის, სასწრაფო-საავარიო და სხვა მომსახურების სხვებთან თანასწორი ხელმისაწვდომობა“ (საქართველოს პარლამენტი, 2020, მუხლი 4). კოვიდ-19-ის პანდემიამ გაამძაფრა როგორც არასრულწლოვანი შშმ პირების, ისე მათი დედების უკვე არსებული მდგომარეობა. მოგეხსენებათ, რომ შებლუდული შესაძლებლობის მქონე ბავშვებს

ეწმნებათ ფიზიკური, ინსტიტუციური და სოციალური ბარიერები, რაც უარყოფითად აისახება მათ განვითარებასა და სოციალურ ჩართულობაზე. პანდემიის დროს მშობლებმა შეითავსეს როგორც მასწავლებლების, ისე თერაპევტებისა და მომვლელების ფუნქციები (UNICEF, 2020).

მეთოდოლოგია

მოცემული კვლევის მიზანია თბილისში მცხოვრებ არასრულწლოვან შებლუდული შესაძლებლობების მქონე პირთა დედების ყოველდღიურ გამოწვევათა შესწავლა და ანალიზი. დასახული მიზნის მისაღწევად დასმულია შემდეგი ამოცანები:

1. ვიკვლიოთ, თბილისში მცხოვრებ არასრულწლოვან შებლუდული შესაძლებლობის მქონე პირთა დედების ყოველდღიური სირთულეები და საზოგადოებაში არსებულ სტიგმათა გავლენა მათზე.
2. შევისწავლოთ, თუ რა ცვლილებები გამოიწვია კოვიდ-19-ის პანდემიამ არასრულწლოვან შებლუდული შესაძლებლობების მქონე პირთა და მათი ოჯახების ცხოვრებაზე.
3. დავადგინოთ, რა გავლენას ახდენს შებლუდული შესაძლებლობების მქონე პირის დედობა მათ პიროვნულ განვითარებაზე, პროფესიულ წინსვლასა და ურთიერთობებზე.

კვლევაში გამოყენებულია თვისებრივი მეთოდები, კერძოდ, სიღრმისეული ინტერვიუ, რომელიც ჩატარდა თბილისში მცხოვრებ არასრულწლოვან შებლუდული შესაძლებლობების მქონე პირთა 12 დედასთან. კვლევა ჩატარდა მიზნობრივი შერჩევის მეთოდით. აუცილებელ მოთხოვნას წარმოადგენდა ის, რომ რესპონდენტები უნდა ყოფილიყვნენ არასრულწლოვან შშმ პირთა დედები და მათი საცხოვრებელი ადგილი უნდა ყოფილიყო თბილისი. ამასთანავე, გავანალიზებთ საკითხის გარშემო არსებული რელევანტური ლიტერატურა და სამთავრობო თუ არასამთავრობო ორგანიზაციების ანგარიშები.

კვლევის შებლუდვა გახლდათ ის, რომ კოვიდ-19-ის პანდემიის გამო რესპონდენტებთან ინტერვიუები ჩატარდა ონლაინ რეჟიმში. იმისათვის, რომ შებლუდებისგან გამოწვეული ზარალი მაქსიმალურად შემცირებულიყო, ინტერაქცია სატელეფონო კომუნიკაციის ნაცვლად შედგა ზუმის პლატფორმაზე, სადაც სიღრმისეული ინტერვიუს ძირითადი მოთხოვნები მაქსიმალურად იქნა დაკმაყოფილებული. ასევე, შებლუდული დროითი და ადამიანური რესურსიდან გამომდინარე, კვლევა ჩატარდა მხოლოდ თბილისში მცხოვრები არასრულწლოვანი პირების დედებთან. არასრულწლოვან შშმ პირთა დედების გამოწვევების ძირითადი ნაწილი საერთოა, თუმცა აღსანიშნავია, რომ ისინი არ წარმოადგენენ ჰომოგენურ ჯგუფს, შესაბამისად, ბავშვების დიაგნოზიდან გამომდინარე მათი გარკვეული საჭიროებები განსხვავდება. აღნიშნული საკითხის სრულად დაფარვა შესწავლა ჩვენს კვლევაში ვერ მოხერხდა.

კვლევის შედეგები

ჩვენს მიერ განხორციელებული ინტერვიუები ჩატარდა სხვადასხვა საჭიროებისა და დიაგნოზის მქონე არასრულწლოვანი შებლუდული შესაძლებლობის მქონე პირთა დედებთან. მიუხედავად იმისა, რომ პრობლემათა ძირითადი ტენდენციები მსგავსია, მათ შორის შეიმჩნეოდა გარკვეული განსხვავებებიც. თავდაპირველად განვიხილოთ საერთო გამოწვევები, როგორცაა

სოციალიზაციის ნაკლებობა, რომელიც დაკავშირებულია საზოგადოებრივ ცხოვრებაში ჩართულობასთან.

რესპონდენტთა უმრავლესობა აღნიშნავს, რომ დროის უდიდეს ნაწილს მძიმე და დაძაბული გრაფიკის გამო ატარებს სახლში. მათი გადმოცემით, ნაკლებად აქვთ იმის შესაძლებლობა, რომ განიტვიტონ, მეგობრებთან გაატარონ დრო, ან ჩაერთონ სოციალურ და კულტურულ აქტივობებში. ასევე, რესპონდენტების მხრიდან აღინიშნა ის ფაქტი, რომ გასულ წლებთან შედარებით საზოგადოების ცნობიერების დონე ამალღებულია. თუმცა, მიუხედავად ამისა, მათ ცხოვრებაში ხშირად იჩენს თავს მოქალაქეების მხრიდან აგრესიული დამოკიდებულება (დაჟინებული მზერა, უხეშად საუბარი), ისეთ საზოგადოებრივ სივრცეებში, როგორცაა ტრანსპორტი, ქუჩა და სხვა. რაც ბუნებრივია, უარყოფითად აისახება მათ მენტალურ ჯანმრთელობასა და ყოველდღიურ გუნება-განწყობილებაზე. ასევე, ყურადღება გამახვილდა პოზიტიური დისკრიმინაციის შემთხვევებზეც, რაც არანაკლებ მნიშვნელოვანი დაბრკოლებაა მათთვის. ჩვენს მიერ გამოკითხული ქალბატონები ერთხმად უსვამდნენ ხაზს იმას, რომ ქვეყანაში არაადაპტირებული გარემოს არსებობა ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი გამონწვევაა მათ ყოველდღიურობაში. აღსანიშნავია, რომ შენობათა უმეტესობას არ აქვს შშმ პირებისთვის ადაპტირებული შესასვლელები.

„ მთელს ქალაქში ვერ ვიპოვნე სალონი, სადაც შვილის წაყვანას შეეძლებდი თმის შესაჭრელად.

არც ერთ სალონს არ აქვს ადაპტირებული შესასვლელი.“ - სოფო,

ცერებლარული დამბლის დიაგნოზის მქონე შშმ ბავშვის დედა

19.11.2021

არანაკლებ მნიშვნელოვანი პრობლემა გახლავთ ინდივიდუალურ საჭიროებებზე მოურგებელი სერვისები, რაზეც ყველა რესპონდენტმა გაამახვილა ყურადღება. მათი თქმით, არსებობს გარკვეული მომსახურებები, რომლითაც ხშირად სარგებლობენ. მაგალითად: რეაბილიტაცია/აბილიტაციის პროგრამა, საკურორტო ვაუჩერები და სხვა. მიუხედავად გარკვეული რესურსების არსებობისა, გამოკითხულთა დიდი ნაწილი აქცენტს აკეთებს იმ ფაქტზე, რომ პროგრამები ებმის სტატუსს და არა ბენეფიციარის საჭიროებებს. მშობლების თქმით, აუცილებლად უნდა ხდებოდეს, ბავშვების საჭიროებების შეფასება და სწორად განსაზღვრა, რათა ნებისმიერი შეზღუდვის მქონე არასრულწლოვანისთვის იყოს მომსახურება ხელმისაწვდომი. გამოკითხული დედების უდიდესი ნაწილი შიშობს, რომ გარკვეული დროის შემდეგ, როდესაც მათი შვილები სრულწლოვანების ასაკს მიაღწევენ ვერ შეძლებენ საზოგადოებაში თავის დამკვიდრებას და რეალიზებას, როგორც კარიერული, ისე პიროვნული თვალსაზრისით. ჩვენს კვლევაში ძირითადი აქცენტი გაკეთებული იყო არასრულწლოვანი შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე პირთა დედების ემოციურ მდგომარეობაზე. დედები აღნიშნავენ, რომ დიაგნოზის გაგების საწყის ეტაპზე გაუჭირდათ ინფორმაციის მიღება და გააზრება. „რატომ მაინცდამაინც მე“- ეს სიტყვები თითოეული რესპონდენტისთვის ნაცნობი და ახლობელი აღმოჩნდა. მათი უმეტესობა ბავშვის 2-3 წლის ასაკამდე ვერ იაზრებდა არსებულ მდგომარეობას, რის შედეგადაც დედებში თავს იჩენდა მძიმე დეპრესიული ფონი. თუმცა აღსანიშნავია, რომ ამ რთული ეტაპის გადალახვის შემდეგ, მათ შეძლეს მორალურად გაძლიერება. ისინი გახდნენ მეტად მებრძოლენი, პრინციპულები, გადაათვასეს ღირებულებები და პრობლემები.

რაც შეეხება ინდივიდუალურ გამოწვევებს, მარტოხელა დედების შემთხვევაში გამოვლინდა რეალობა, რომლის პირობებშიც მთლიანი პასუხისმგებლობა ეკისრებათ დედებს და მათთვის წარმოუდგენელია ბაზისური საჭიროებების დაკმაყოფილებაზე ზრუნვის გარდა სხვა აქტივობებზე ფიქრიც კი. აღსანიშნავია ისიც, რომ შეზღუდული შესაძლებლობების მქონე არასრულწლოვანთა დედების მხოლოდ მცირე რაოდენობას ჰყავს თანადგომის ქსელი. ვინაიდან, ვისაც აქვს მეუღლის, მეგობრებისა თუ ნათესავების მხარდაჭერა, არის უფრო რეალიზებული და რჩება დრო განტვირთვისთვის.

„საბედნიეროდ, ხანდახან მეხმარებიან ჩემი მეუღლე და უფრო ქალიშვილები. როცა ისინი ბავშვს იტოვებენ, ვახერხებ, რომ თავის მოვლასა და მეგობრებს დრო დაუთმო“. –

ნინო, დაუნის სინდრომის მქონე შშმ ბავშვის დედა

20.11.21

რესპონდენტთა იმ ნაწილისთვის, რომლებსაც ჰყავთ მხარდამჭერი ქსელი, მეტად მოსახერხებელია პიროვნულ განვითარებასა და კარიერულ წინსვლაზე ზრუნვა. საინტერესო აღმოჩნდა ისიც, რომ გამოკითხული დედების გარკვეული ნაწილი სრულფასოვნად იცნობს კანონმდებლობას, აქტიურად ჩართულია შშმ პირთა უფლებების დაცვისა და ადვოკატირების პროცესში. მნიშვნელოვანია ისიც, რომ შშმ პირთა დედების სწორედ ამ კატეგორიას აქვს ძალიან ძლიერი სოლიდარობის ქსელი, რაც მათ ეხმარებათ მორალურად გაძლიერებასა და საერთო კეთილდღეობისთვის ბრძოლაში.

კვლევის ფარგლებში შევეხეთ კოვიდ-19-ის პანდემიისგან გამოწვეულ დაბრკოლებებსაც. დედების თქმით, როგორც მათ შვილებს, ისე თავად, ძალიან მოაკლდათ სოციალური ურთიერთობები. ერთ-ერთი მშობლის თქმით, ისედაც დროის უმეტეს ნაწილს სახლში ატარებდნენ, ახლა კი სრულიად ვეღარ ახერხებენ გარეთ გასვლას დაინფიცირების შიშის გამო. მათი ვარაუდით, აღნიშნული პრობლემა სამომავლოდ უფრო გამოიჩენს თავს. ვინაიდან, შვილებს მეტად გაუჭირდებათ საზოგადოებასთან რეინტეგრაცია. კოვიდ-19-მა გაართულა, არსებულ მომსახურებებზე ხელმისაწვდომობა. მათი თქმით, ზოგიერთი სერვისის მიწოდება ხდება ონლაინ რეჟიმში, მშობლების შუამავლობით, რაც ნაკლები შედეგის მომცემია და ამასთანავე, დედების დატვირთა მეტად გაიზარდა. ასევე, იმ არასრულწლოვნებმა, რომლებიც იღებდნენ დღის ცენტრის მომსახურებას კოვიდ რეგულაციებისა და დაინფიცირების შიშის გამო შეწყვიტეს ცენტრებში სიარული.

დასკვნა

კვლევის ფარგლებში ჩატარებული ინტერვიუების საფუძველზე, გამოვლინდა ისეთი გამოწვევები, როგორცაა: სოციალიზაციის ნაკლებობა, საზოგადოებრივი წნეხი, ინდივიდუალურ საჭიროებებზე მოურგებელი სერვისები და არაადაპტირებული გარემო. თუმცა, საინტერესოა თანადგომის ქსელის მნიშვნელობა მათ ცხოვრებაში. ვინაიდან, დედების მხოლოდ მცირე ნაწილს აქვს შესაძლებლობა ჩაერთოს კულტურულ და საზოგადოებრივ აქტივობებში და აიმაღლოს სოციალიზაციის დონე. როგორც ზემოთ აღინიშნა, კვლევის მიზანი გახლდათ არასრულწლოვან შეზღუდული შესაძლებლობების მქონე პირთა დედების ყოველდღიურ გამოწვევათა შესწავლა,

რაც კვლევის შედეგებმა დიდწილად ასახა. კვლევის ფარგლებში განსაკუთრებით საინტერესო აღმოჩნდა

ფსიქო-ემოციური მდგომარეობის მიმოხილვა. ამ კუთხით, ხაზგასასმელია კავშირი ჩვენს მიერ განხილულ ლიტერატურასა და გამოვლენილ შედეგებს შორის. კერძოდ, კუბლერ-როსის თეორიასთან, რომელიც პირდაპირ უკავშირდება რეალობას, რომელშიც ჩვენს მიერ გამოკითხული რესპონდენტები ცხოვრობენ. თეორიით დასტურდება სწორედ ის, რომ სანყის ეტაპზე დედებში იკვეთება ბავშვის მდგომარეობის მიღების სირთულე და შინაგანი ბრძოლა საკუთარ თავთან, რის გადალახვასაც თან ახლავს მორალური გაძლიერება, ღირებულებათა გადაფასება და ბრძოლისუნარიანობის მატება.

საინტერესოა, რომ COVID-19-ის პანდემიამ მათთვის მეტად გაამძაფრა როგორც მატერიალური, ისე ფსიქო-ემოციური მდგომარეობა. გარდა ამისა, პანდემიამ გავლენა მოახდინა სერვისების მიღების სიხშირესა და ხარისხზე. აუცილებლად უნდა აღინიშნოს, რომ კვლევა არ მოიცავდა მთელს საქართველოს და გამოკვეთილი საჭიროებების შესწავლა მოხდა მხოლოდ თბილისში მცხოვრები არასრულწლოვანი შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე პირების დედების პოზიციიდან. აღნიშნულმა კვლევამ შესაძლოა საფუძველი დაუდოს ამ მიმართულებით მრავალი სხვადასხვა საკითხის სიღრმისეულად შესწავლას.

ბიბლიოგრაფია

- აბაშიძე, ს. (2018). *გაეროს შებლუდული შესაძლებლობების მქონე პირთა უფლებების კონვენციის იმპლემენტაციის ჩავარდნის განმაპირობებელი ფაქტორები საქართველოში*. Retrieved from <https://opencscience.ge/bitstream/1/1457/1/Ma%20Thesis-%20Sopho%20Abashidze%20sajaro.pdf>
- გოგბერაშვილი, ა. (2018). მოპოვებული შებლუდული შესაძლებლობების მქონე ბავშვების მარტოხელა დედები: ბრძოლა და წინააღმდეგობა: <https://opencscience.ge/bitstream/1/1407/1/MA%20Thesis.Gogberashvili%20%20genderi.pdf>-დან
- გოგბერაშვილი, ა. (2018). *შებლუდული შესაძლებლობების მქონე ბავშვების მარტოხელა დედები: ბრძოლა და წინააღმდეგობა*. Retrieved from <https://opencscience.ge/bitstream/1/1407/1/MA%20Thesis.Gogberashvili%20%20genderi.pdf>
- გოგბერაშვილი, ა. (2019, ივლისი 3). *შშ ბავშვის დედად ყოფნა- ზრუნვა, როგორც ბრძოლა*. Retrieved from <https://feminism-boell.org/ka/2019/07/03/shshm-bavshvis-dedad-qopna-zrunva-rogorc-brzola>
- გოგბერაშვილი, ა., & კარაპეტიაანი, გ. (2019). *შშ ბავშვების დედების საჭიროებები თბილისსა და რეგიონებში*. Retrieved from <http://womenfundgeorgia.org/Files/ქალთა%20ბმები%20.pdf>
- ინფორმაციის თავისუფლების განვითარების ინსტიტუტი. (2018). *ეზლუდული შესაძლებლობის მქონე პირების შესახებ სხვადასხვა სტატისტიკური მონაცემების ანალიზი*. Retrieved from https://idfi.ge/public/upload/IDFI_Photos_2017/idfi_general/statistics_on_pwds_in_georgia_geo_idfi.pdf
- საქართველოს ახალგაზრდა იურისტთა ასოციაცია. (2020). *გაეროს შებლუდული შესაძლებლობის მქონე პირთა უფლებების კონვენციით (UNCRPD) დადგენილი სტანდარტები*. Retrieved from <https://gyla.ge/files/news/არჩევნები%20პოსტერები/გაეროს%20სტანდარტები%20შშ%20პირთა%20უფლებების%20შესახებ-2.pdf>
- საქართველოს მთავრობა . (2020). *სოციალური რეაბილიტაციისა და ბავშვზე ზრუნვის 2021 წლის სახელმწიფო პროგრამის დამტკიცების შესახებ*. მოპოვებული <https://www.matsne.gov.ge/ka/document/view/5077110?publication=0>-დან
- საქართველოს მთავრობა . (2020). *კანონი სოციალური რეაბილიტაციისა და ბავშვზე ზრუნვის 2021 წლის სახელმწიფო პროგრამის დამტკიცების შესახებ*. Retrieved from <https://www.matsne.gov.ge/ka/document/view/5077110?publication=0>
- საქართველოს პარლამენტი. (2014). *საქართველოს კანონი დისკრიმინაციის ყველა ფორმის აღმოფხვრის შესახებ*. Retrieved from <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/2339687?publication=3>
- საქართველოს პარლამენტი. (2019). *ბავშვის უფლებათა კოდექსი*. Retrieved from <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/4613854?publication=2>
- საქართველოს პარლამენტი. (2020). *საქართველოს კანონი შებლუდული შესაძლებლობის მქონე პირთა უფლებების შესახებ*. Retrieved from <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/4923984?publication=1>

- საქართველოს სახალხო დამცველის ანგარიში. (2020). *საქართველოში ადამიანის უფლებათა და თავისუფლებათა დაცვის მდგომარეობის შესახებ*. მოპოვებული <https://www.ombudsman.ge/res/docs/2021040110573948397.pdf>-დან
- საქართველოს სახალხო დამცველი. (2020). *სახალხო დამცველის ანგარიში საქართველოში ადამიანის უფლებათა და თავისუფლებათა დაცვის მდგომარეობის შესახებ*. Retrieved from <https://www.ombudsman.ge/res/docs/2021040110573948397.pdf>
- საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. (2021). *მოსახლეობის რიცხოვნობა 1 იანვრის მდგომარეობით რეგიონებისა და საქალაქო-სასოფლო დასახლებების მიხედვით*. Retrieved from <https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/41/mosakhleoba>
- ტატანაშვილი, ზ. (2019). *სოციალური მუშაობა ჯანმრთელობის დაცვის სისტემაში*. თბილისი, საქართველო.
- UNICEF. (2016). *შემლუდული შესაძლებლობის მქონე ბავშვთა სტიგმატიზაციის კვლევა*. Retrieved from <https://www.unicef.org/georgia/media/1176/file>
- United Nations Organization. (2020, ოქტომბერი 23). *საქართველოს მოსახლეობის დამოკიდებულება შემლუდული შესაძლებლობის მქონე პირთა მიმართ*. Retrieved from https://www.ge.undp.org/content/georgia/ka/home/library/democratic_governance/disability-research.html
- Beauvoir, S. . (1989). *The second sex*. New York: Vintage Books.
- Eberechukwu, A. (2018). *CHILDREN WITH DISABILITIES, a startling reality*. Retrieved from <https://lemaplaninternational.org/children-with-disabilities-a-startling-reality/>
- Gregory, C. (2021). *The Five Stages of Grief*. Retrieved from <https://www.psycom.net/depression.central.grief.html>
- Mandy, A., Madi, S. M., & Kay, A. (2019, April 28). *The Perception of Disability Among Mothers Living With a Child With Cerebral Palsy in Saudi Arabia*. Retrieved from <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/2333393619844096>
- UNICEF. (2020, June 11). *Parenting during Pandemic*. Retrieved from <https://www.unicef.org/georgia/stories/parenting-during-pandemic>
- UNICEF. (2021). *Children with disabilities overview*. Retrieved from <https://data.unicef.org/topic/child-disability/overview/>